

Відповідальна місія

Україні та світовій спільноті доведеться вдосконалювати вже наявні та працювати над новими дієвими механізмами притягнення країни-агресора до матеріальної відповідальності за заподіяну шкоду

СЕРГІЙ КОЛІСНИК

Україна зазнала найжорстокішої агресії з часів Другої світової війни. Анексуючи території та вбиваючи мирне населення, росія не цурається знищувати цивільну інфраструктуру, об'єкти промисловості, а також майно звичайних громадян, завдаючи величезних збитків економіці нашої держави. Тож реаліями сьогодення продиктовано питання: чи існують в Україні та світі дієві механізми притягнення рф до майнової відповідальності за заподіяну нею шкоду? Давайте розбиратися.

Найбільш поширеними формами відшкодування шкоди (репарації) державою за вчинене міжнародне неправне діяння є реституція, компенсація та сатисфакція. Утім, мова про репарації може йти лише за результатами укладання мирної угоди (угоди про капітуляцію), коли держава-переможець визначає умови для іншої сторони (зокрема, в частині покладених на неї компенсаційних зобов'язань). Саме тому марно сподіватися на будь-які репарації до перемоги України над росією, що водночас не скасовує необхідності напрацьовувати відповідні умови майбутніх угод уже сьогодні.

Загалом наявні механізми відшкодування росією шкоди умовно можна поділити на внутрішні (національні) та міжнародні.

НАЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ

Звернення постраждалої особи до судових органів України з позовом безпосередньо до держави-агресора є одним із внутрішніх механізмів відшкодування заподіяної такій особі шкоди. Основною перепорою для реалізації цього механізму може стати передбачений у чинному законодавстві України судовий імунітет, який надає можливість подання позову до іноземної держави лише за згодою компетентних органів такої держави.

У квітні 2022 року Верховний Суд прийняв постанову у справі № 308/9708/19, якою фактично нівелював правило щодо необхідності отримання згоди росії бути відповідачем, принаймні у справах про відшкодування моральної шкоди, заподіяної збройною агресією проти України. Уже у травні ц.р. ВС у справі № 760/17232/20-ц доповнив свою позицію та навіть додатково аргументи щодо відсутності в рф судового імунітету.

Сподіваюся, що ці висновки Верховного Суду будуть прийняті судами першої та апеляційної інстанцій як релевантні до правовідносин, пов'язаних із відшкодуванням не лише моральної, а і майнової шкоди.

Зазначу, що для стягнення з росії збитків, спричинених збройною агресією, не може вважатися оптимальним

СЕРГІЙ
КОЛІСНИК
керуючий партнер
АО LES, к.ю.н.

визначений чинним законодавством класичний підхід (необхідність доведення всього складу збитків), який цілком може стати реальною перешкодою для того, щоб судове стягнення в Україні було перспективним. Вирішенням цієї ситуації може стати закріплення презумпції, за якою шкода, спричинена збройною агресією росії на території України, на якій велися бойові дії або яка була окупована після 24 лютого 2022 року, є такою, що заподіяна державою-агресором. Проте сподівання на добровільне виконання росією рішень українських судів є марними. І це вимагає вдосконалення примусового порядку виконання таких рішень стосовно держави-агресора, зокрема за кордоном.

Іще одним внутрішнім механізмом для відшкодування збитків, пов'язаних із пошкодженням/руйнуванням майна, та іншої шкоди, заподіяної збройною агресією з боку росії, є розроблення та запровадження Україною дієвого позасудового компенсаційного механізму. І робота в цьому напрямі триває фактично від самого початку повномасштабного вторгнення.

Так, 20 березня 2022 року постановою КМУ № 326 впроваджено процедуру визначення шкоди й збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії росії, та затверджено основні напрями, за якими визначається така шкода. Буквально за шість днів постановою № 380 від 26 березня 2022 року уряд врегулював питання порядку повідомлення потерпілими особами про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок військової агресії рф.

Окрім цього, 1 квітня 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу законопроект № 7198, метою якого є забезпечення відшкодування за пошкоджені або зруйновані окремі категорії об'єктів нерухомого майна, а також збирання інформації для майбутніх позовів України до росії. На розгляді парламентських комітетів перебуває ще низка законопроектів щодо цього питання.

Окремо приділяється увага розробленню Мінекономіки спільно з Фондом держмайна України та наданому для обговорення

проекту Методики визначення шкоди та обсягу збитків у зв'язку зі збройною агресією росії. Також вкрай важливою в контексті можливих джерел наповнення компенсаційних фондів є запровадження в Україні процедура примусового вилучення об'єктів права власності росії та її резидентів (Закон № 2116-IX).

Отже, не так стрімко, але в Україні здійснюється поступове впровадження позасудового механізму компенсації шкоди, заподіяної збройною агресією з боку росії, який у перспективі повинен стати одним із найбільш дієвих внутрішніх механізмів.

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ

Що стосується міжнародних механізмів відшкодування заподіяної росією шкоди внаслідок збройної агресії проти України, то найпоширенішим із них сьогодні є звернення потерпілих до ЄСПЛ. Проте варто зважати, що навіть за встановлення Судом порушення рф Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод саме країна-агресор повинна буде відновити порушене право заявника, зокрема шляхом виплати йому відповідної компенсації. Але це малоімовірно з огляду на законодавчо запроваджені в росії дозвіл не виконувати рішення ЄСПЛ, які набрали законної сили після 15 березня 2022 року. А з 16 вересня 2022-го рф узагалі вийшла з Конвенції.

Ці обставини, поєднані з тривалими строками розгляду таких справ (від п'яти років і більше), хоча і свідчать про доволі примарну перспективу досягнення реального результату, проте жодним чином не вказують на доцільність нехтування цим механізмом.

Окрім звернення до ЄСПЛ, існують інші доступні способи захисту на міжнародному рівні, наприклад, звернення потерпілої особи до Міжнародного кримінального суду в межах розпочатого прокурором МКС розслідування в Україні.

Основним фактором, який, як і у випадку з ЄСПЛ, вказує на доволі обмежену перспективу такого захисту, є те, що МКС не переслідує держави. Розслідування проводиться тільки відносно фізичних осіб, які несуть матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду залежно від свого матеріального стану. Водночас справи роками перебувають на стадії досудового розслідування в очікуванні арешту підозрюваного або його добровільного прибуття до суду, оскільки МКС не здійснює заочного судочинства.

Окремо слід приділити увагу можливості отримати компенсацію за рахунок активів рф, розміщених за кордоном, як одному з потенційно найбільш дієвих міжнародних механізмів відшкодування шкоди.

Дуже показовим є приклад США, де, за повідомленнями Мінфіну, заблоковано активи росії на суму понад 300 млрд доларів. Наразі у Вашингтоні обговорюють конфіскацію цих активів як для використання під час відбудови України, так і для фінансування подальшої військової підтримки нашої держави.

У цьому питанні багато буде залежати від результатів майбутніх виборів у США. Хоча сьогодні американські юристи не дають надто обнадійливих прогнозів щодо результатів можливих судових процесів, розпочатих на території США за заявами осіб, яким заподіяно шкоду внаслідок збройної агресії рф на території України, реально арештовані активи держави-агресора можуть бути свідченням зворотного.

Як підґрунтя для ініціювання таких процесів виокремлюють три акти: Закон про імунітет іноземних суверенів (FSIA), Закон про правопорушення іноземців (ATS) та Закон про вплив рекету та злочинних організацій (RICO).

Об'єднувальними ознаками вказаних документів є встановлені ними бюрократичні процедури, властиві для справ за участю нерезидентів (зокрема й інших країн), з якими заявнику доведеться зіткнутися вже на стадії ініціювання відповідних судових процесів (вирішення питання судового імунітету, доведення негативного впливу війни в Україні на США, доведення наявності в російських компаній — відповідачів контактів у США та зв'язків із російською політичною елітою, пов'язаною з агресією проти України, тощо). Неможливо залишити без уваги й той факт, що останнім часом Верховний суд США зазвичай обмежує, а не розширює права потерпілих за вказаними вище законами.

До того ж потенційному заявнику слід бути готовим до тривалих проваджень (від 3 до 10 років), а також істотних юридичних та супутніх витрат (кілька мільйонів доларів), що за певних умов усе ж таки допоможе досягти бажаного результату.

РОБОТА НА ПЕРСПЕКТИВУ

Війна росії проти України, ймовірно, призведе до переформатування чинних міжнародних інституцій. Сьогодні є очевидним, що ні Україна, ні світ не були готові до таких викликів, що обумовлює потребу колективного вдосконалення вже наявних та розроблення нових, більш дієвих, механізмів притягнення агресора до матеріальної відповідальності за заподіяну ним шкоду. А поки що необхідно максимально використовувати всі доступні варіанти, адже справедливість обов'язково переможе.